

БУЮК ИПАК ЙЎЛИНИНГ ҚАШҚАДАРЁ ТАРМОҚЛАРИ

Магистр: Юлдошев Искандар Абдунаби ўғли

Раҳбар: Пулатов Х.

Тошкент архитектура-қурилиш университети

Аннотация. Мақолада Қадимий ҳолқаро алоқа йўллари буюк ипак йули Қашқадарё вилояти тармоқлари унинг археологик ва архитектура ёдгорликлари туғрисида баён этилган.

Калит сўзлар: Буюк ипак йўли, карвонсарой, минтақа, мақбара, Насаф, хонақоҳ зиёратгоҳ, савдо, сардоба, Шарқ Ғарб, бекат, мажмуа, тепалик.

Annotation. The article describes the ancient international communication routes, the great silk road the branches of Kashkadarya region, its archaeological and architectural monuments.

Keywords: The great silk road, the caravanserai, region, tomb, Nasaf, Khanaqah, shrine, reservoir, trade, East, West, station, complex, hill.

Аннотация. В статье описаны древние международные пути сообщения, великая шелковая нить, ответвления Кашкадарьинской области, ее археологические и архитектурные памятники.

Ключевые слова: Великий шелковый путь, караван-сарай, район, мавзолей, Насаф, святыня, торговля, цистерна, восток-запад, станция, комплекс, холм

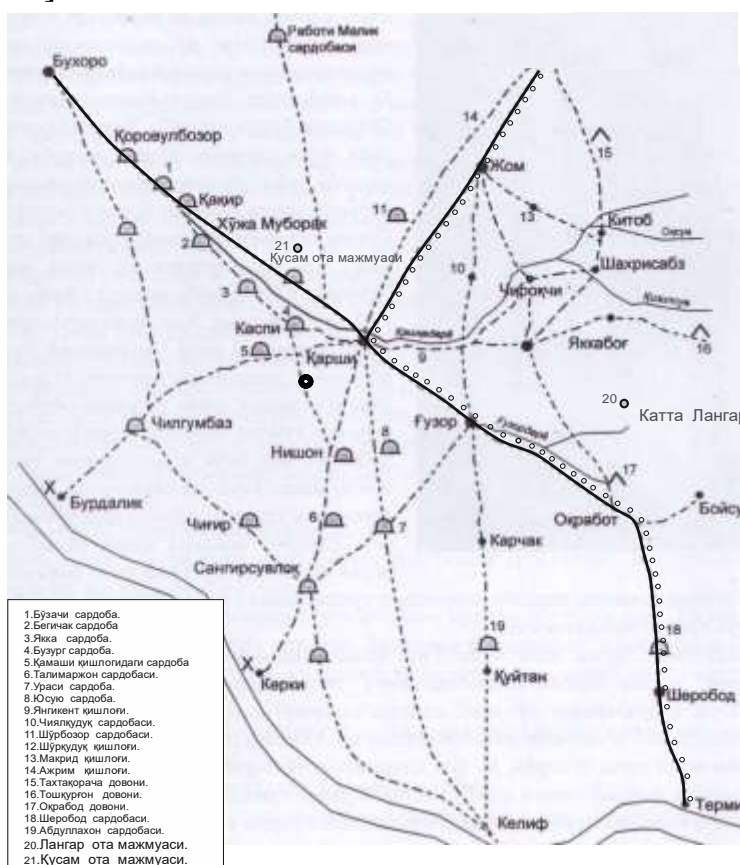
Кириш. Буюк ипак йўлининг икки: Шарқдан Ғарбга ва Ғарбдан Шарққа йўналишларига кўра тарифлаш мумкин. Манбаларда Шарқдан Ғарбга бўлган йўналиш бўйича тарифлаш етакчи ўрин эгаллайди. Бунинг асоси тариқасида жаҳонда ипакнинг Хитойдан тарқалишини эслаш кифоя қилади.

Халқаро алоқа йўллари хусусан Буюк ипак йўли, унинг бекатлари, у билан боғлиқ тарихий шахслар обидалари туғрисида хилма-хил: туристлар учун мўлжалланган оммабоп буклетлардан тортиб олимларнинг монографиялари каби нашрлар мавжуд [1;45 бет].

Машҳур Буюк ипак йўли карвон йулини Шарқ ва Ғарб ўртасидаги алоқаларнинг кўп асрлик тимсоли деб аташ мумкин. Қиталараро йўл 10 минг километрга чўзилган ва Шарқ мамлакатларини Ўртаер денгизи билан бирлаштирувчи буғунга айланган. Буюк ипак йўли миллоддан аввалги II – асрдан қарийиб эраизнинг XV – асргача фаолият курсатган. Шубҳасиз, Ипак йўли технология алмашинуви ва кўпгина дипломатик алоқалар амалга оширилган.

Буюк ипак йўли номи ўша даврларда Ғарб мамлакатлари учун қимматбаҳо бўлган маҳсулот ипак билан боғлиқ. Шимолий йўл Тарим дарёси бўйлаб Тяншан тоғлари орқали Фарғона водийсига бўлиниб, Ўрта Осиё дарёлари оралиғидан Волганинг қуйи оқимиغا Юнонистон колоннияларига ўтган. Йўл – йўлақай карвонлар шаҳарларда ёки энг гўзал воҳоларда дам олишган. Шу тариқа янги шаҳарлар барпо бўлганлигини тарихда маълум.

Асосий қисм. Қадимги замонлардан бери тоғ давонлари ва дарё водийлари бўйлаб карвон йўллари ва суқмоқлар вужудга келган. Улар Осиёнинг марказий минтақаларидан Бақтрия - Тохаристон ва Хиндистонга олиб борган. Савдо карвонлари асосий ҳисобланган. Ғузурдан ўтадиган йўл ва унинг тавсифи араб – форс йўл китобларида келтирилган. Баъзи олимларнинг фикрига кўра, Қашқадарёнинг қуйи оқимида жойлашган “Навтак” Қашқадарёнинг қадимги асосий шаҳри Еркурғон шаҳри ўрнида, эди. У Қарши шаҳаридан 10 км масофада шимоли – ғарбий йўналишида жойлашган эди Ушбу шаҳар Буюк ипак йўлининг муҳим бекати деб тахмин қилишган [5 ;236 бет].

1-расм.

--- Бухоро – Қарши – Амударё оралиғидаги карвон йўллари Ў. Мавлонов
 ————— Муҳим карвон йўллари.
 ○○○○ Буюк ипак йўлининг шимолий варианты Е.Лубо – Лесниченко бўйича.

Марказий Осиё ва Қадимги Шарқ; мамлакатларининг иқтисодий-маданий алоқаларида муҳим ўрин тутган алоқа савдо йуллари илмий адабиётларда турли рамзий номлар билан аталиб келинаётган. Улар халқаро алоқаларда муҳим ўрин тутган маҳсулотлар номи билан (Ложувард йули, Олтин йули, Ипак йули, Нефрит йули), тарихий шахс билан (Шох йули), географик (Дашт йули, Бадахшон йули, Самарқанд йули, Кавказ йўли ва бошқалар) билан боғлиқ исмлар билан машҳур бўлиб келган. Ахамиятига кўра йўллар трансминтақавий, минтақавий ва маҳаллий йулларга бўлинган.

Самарқанддан Амударё кечувларига қараб кетувчи йўллар бу даврда Жанубий Суғд, яни ҳозирги Қашқадарё вилояти ҳудуди орқали ўтган. Жанубий Суғдуёнанинг асосий сув манбаий булган Қашқадарё хавзасидаги Кеш, (Ерқурғон), Нахшаб каби йирик шаҳарлар воҳанинг ички ва ташқи иқтисодий алоқаларида катта ўрин тутган. Бази манбаларда милодий эра бошларида Ерқурғондан Қашқадарёнинг ўнг қирғоғи бўйлаб Бештепа, Ўратепа, Кузибойтепа, Шаҳри-Хайбар ёки Қорабайиртепа, Пайшанбатепа каби ёдгорликлар орқали шимолга кетувчи йуллар, Насаф (Шуллуктепа), Қофиртепа, орқали Ғузур воҳасига кетувчи йуллардан фойдаланилган [4;120 бет]. Бу даврда ҳам Шарқий Қашқадарёнинг қадимги шаҳри бўлган Кешнинг Накшипа билан боғловчи йул воҳанинг ички йуллари тизимида асосий йуналиш бўлган. Шу тариқа, Суғдиёнадаги йуллар Буюк ипак йули шаклланиб, минтақанинг ташқи иқтисодий алоқалари ривожланиб боришига мос равишда кенгайиб борган.

Буюк ипак йўлининг Қашқадарё тармоқлари бир йўналишда кетмаганлиги ва бу йўлларда бир қанча археология архитектура ёдгорликлари суний тепаликлар қарвонсаройлар сардобалар масжид ва мадрасалар ҳаммомлар бозорлар мусофирхоналарни яратилишига катта ҳисса қўшган. Жумладан

2-расм. Ҳазрати Қусам Ота мажмуаси

Қашқадарё вилояти Косон туманида Пудина қишлоғида жойлашган Ҳазрати Қусам Ота мажмуаси Буюк ипак йўлида жойлашганлиги фикримиз далилидир. Ўша ернинг маҳаллий аҳолиси ва олимларнинг фикрича Пудина қишлоғи Буюк ипак йўлида жойлашганлиги ва маданий марказ сифатида IX

– асрдан бошлаб фаолият юритганини айтиш жоиз. Ундан ташқари ушбу қишлоқда насафлик ишбилармон кишилар бу ерда бозорлар, карвон саройлар, ҳаммомлар сардобалар ва келиб - кетувчилар учун қулайликлар яратишган, шу зайдда бекат йирик маданий марказга айланган. Қашқадарё вилоятининг Қамаш туманида жойлашган Лангар ота мажмуаси Марказий Осиёда катта аҳамиятга эга бўлган. Мажмуа ноёб ёдгорлигига айланган.

3-расм. Лангар ота мажмуасининг ички кўриниши.

Ушбу архитектура ёдгорлигида меморчиликнинг ноёб дурдоналаридан булмиш масжид ва мақбарадан ташкил топган. Ўрта Осиёнинг турфа нақш санъатини ўзида мужасам этган. Лангар ота масжидида арабий ёзувининг кўфий усулида битилган тахминан VII – асрга тенг Қуръон нусхаси сақланган.

Хулоса. Карвон йуллар қадимги давр ва ўрта асрлар давомида савдо-иқтисодий, маданий, дипломатик алоқаларни амалга оширадиган йўл фаолият сифатида, курсатган. Шу билан бирга, кенг кўламдаги илм-фан ва технологик янгиликлар тарқаладиган, диний-фалсафий таълимотларни алмашинувига сабаб бўлган минтақавий йўл эканлигини исботлайди.

Фойдаланилган манбалар.

1. Po'latov X Shaharsozlik tarixi. O'quv qo'llanma. Toshkent.2008. 45, bet.
2. Пўлатов Х. Санъат, архитектура ва шаҳарсозлик тарихи. Ўрта Осиё архитектура тарихи Ўқув қўлланма. Тошкент, 2015. 63-67-71, bet.
3. Пўлатов Х. Маматмусаев Т. Шаҳарсозлик ёдгорликларни қайта куриш. монография, Тошкент, 2017.
4. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари: шаклланиши ва ривожланиш босқичлари. Тошкент, 2008.
5. Ртвеладзе Э. Великий шелковый путь Энциклопедический справочник. Ташкент , 1999.

6. Маньковская Л. “Архитектурные памятники Кашқадарьи. Ташкент, 1971.
7. Қашқадарё области // Ўзбек Совет Энциклопедияси.
8. Жўрақулов О. Муххамадиев Н. Қашқадарё вилояти // Ўбекистон Миллий Энциклопедияси.
9. Хусанбаев М. Тулаганов Л. Разина В. Дорагами Шелкового пути. Тошкент, 1996.
10. Ахмедов М, Назаров Д, Хасанов А Ўзбекистон архитектураси ва шаҳарсозлигининг тараққиёт йўллари. Тошкент, 2016. 115-117, бетлар.
11. Лангар ота масжиди // Ислом Энциклопедияси Тошкент.2017.
12. Хўжа Имконагий ҳонақоҳи // Ислом Энциклопедияси Тошкент.2017.